

Psykoanalyysi on malliesimerkki pseudotieteestä

■ Osmo Tammisalo

Edellisessä *Tieteessä tapahtuu* -lehdessä (7/2010) oli kaksi kirjoitusta, joissa yritettiin nostaa psykoanalyysin tieteellistä statusta. Lauri Rauha kirjoittaa psykoanalyysin olevan ”relevantti ja arvokas” tutkimusmuoto ja Pekka Wahlstedt toteaa kirja-arviossaan: ”Freudin jalanjäljillä on monipuolinen ja yleistajuinen teos, joka pyrkii purkamaan väärintulkintoja ja yksinkertaistuksia ja osoittamaan että psykoanalyysi on tiedettä ja että sen perusajatuksukset ovat edelleen ajankohtaisia ja tarpeellisia.”

Psykoanalyysin epätieteellisyyteen on useita syitä: Se on a) subjektiivista eli tulokset riippuvat ”tutkimuksen” tekijästä, b) testaamatonta eli väitteiden pätevyyttä ei voida todentaa ja c) ei-julkista eli joko sen tulokset tai menetelmät ovat salaisia. Joskus psykoanalyysi myös perustuu analyytikon ideologiseen näkemykseen esimerkiksi siitä, millainen on hyveellinen tai normaali ihminen, eli toisin sanoen se on d) riippuvaista ei-tiedollisista perusteista. Kaikki mainitut kriteerit eivät luonnollisesti toteudu kaikkien analyysien kohdalla, mutta yleisesti ottaen tilanne on tämä.

Kenties kuuluisin ja ehkä myös kiistellyin tieteen määritelmä on Karl R. Popperin liitetty ajatus teorian falsifioitavuudesta eli kumoutuvuudesta. Popperin mukaan psykoanalyysi on pseudotiedettä sillä perusteella, että sen väittämiä ei voida osoittaa vääriksi. Analyytikot ovat pyrkineet ohittamaan Popperin muun muassa väittämällä, että psykoanalyysi ei edes pyri ennustamaan käyttäytymistä. Tämänkaltainen puolustelu kuitenkin epäonnistuu, sillä mikäli teorian perusteella ei voida tehdä ennustuksia, teoria ei myöskään pysty osoittamaan, miten jokin havaittu käyttäytyminen liittyy aiempiin tapahtumiin. (Toisaalta samalla on ilmeistä, että osa alan teoriarakennelmista ja etenkin istunnoissa esiin tulleista väitteistä on falsifioitavissa.)

Tähän liittyen Wahlstedt kirjoittaa aivotutkimuksen huomanneen, ”että varhaislapsuuden kokemukset vaikuttavat aivoihin ja geeneihin”. Lapsuuskokemusten vaikutukset eivät kuitenkaan ole argumentti psykoanalyysin puolesta. Totta kai kokemukset näkyvät aivoissa – missä muuallakaan? Myöskään Wahlstedtin mainitsema neuropsykoanalyysi ei ole nostanut psykoanalyysia tieteeksi. Toistaiseksi näyttää siltä kuin psykoanalyytikot vain kosiskelisivat aivotutkijoita saadakseen tieteellistä uskottavuutta. Ihmisaivot ovat tunnetun universumin monimutkaisin rakennelma, joten siitä voidaan sopivasti kikkailemalla löytää lähes mitä tahansa vastaavuuksia Freudin ja hänen seuraajiensa teorioihin. Köykäisiä analogioita – esimerkiksi lapsuuden muistijärjestelmän kehittymisen ja torjunnan välillä – ei kuitenkaan voida testata, ennustaa tai kumota. Neuropsykoanalyttikoiden tulisikin kertoa, minkälainen neurotieteiden saama tutkimustulos olisi ristiriidassa psykoanalyttisten väitteiden kanssa. ”Muuten heidän panoksensa tieteelliseen keskusteluun on horoskooppien tasoa”, kuten Marko Hamilo on todennut.

Psykoanalyysin saamasta kritiikistä Wahlstedt kirjoittaa:

Monet kriitikot edustavat muita tieteenaloja ja ovat hankineet tietonsa toisenkäden lähteistä. Kriitikot myös usein samastavat psykoanalyysin Freudiin eivätkä tiedä, että psykoanalyysi on Freudin päivistä kehittynyt paljon ja siinä on paljon erilaisia koulukuntia. Kriitikki nousee ennakkoluuloista ja mustavalkoisesta ajattelusta, mikä tulee esiin siinäkin, että arvostelu on sävyllään hyökkäävää ja leimaavaa.

Tässä kohdin Wahlstedt sortuu argumentaatiovirheisiin. Kriitikoiden edustamalla tieteenalalla, lähteiden ensi- tai toiskätisytydellä, kritiikin motiiveilla tai kritiikin sävyllä ei ole merkitystä siihen, ovatko esitetyt väitteet päteviä vai ei.

Kokonaan toinen kysymys on psykoanalyysin tapa suhtautua kritiikkiin: Yleensä se joko jät-

tään huomiotta tai sitten vedotaan Wahlstedtin tavoin psykoanalyysin kehittymiseen. Marko Hamilon blogillaan esittämä kuvaus samaisesta *Freudin jäljillä* -kirjasta on osuva: ”Tieteenfilosofi Ari Takalon kirjoituksessa toistuu psykoanalyysin kritiikinkritiikille tyypillinen todistustaakan kääntäminen. Kun kritisoit Freudia, se ei kuulemma päde nykypsykoanalyysiin. Kun kritisoit nykypsykoanalyysin jotakin suuntausta, se ei kuulemma päde Freudiin tai mihinkään muista suuntauksista.” Hamilo jatkaa, että psykoanalyysin kannattajat voisivat esittää edes yhden psykoanalyyttiseksi tulkitsemansa teorian, joka kestäisi empiirisen testaamisen. ”Jos tällainen teoria löytyy, voimme sitten tarkistaa, oliko se alkuperäinen freudilainen teoria vai jokin uuspsykoanalyysin muunnoksista. Mutta samaan tapaan kuin yhden suuntauksen kritiikki ei päde muihin suuntauksiin, ei yhden empiirisestä testistä selvinneen psykoanalyttisen väitteen perusteella voi sanoa mitään mistään muusta psykoanalyttisen perinteen sisälle luettavasta teoriasta.”

Wahlstedt jatkaa: ”Kaikenlainen reduktionismi on psykoanalyysille vierasta, ja yksi Freudin suuri keksintö oli, että mieli ja ruumis ovat vuorovaikutuksessa keskenään.” Wahlstedtin huomio reduktionismin vastaisuudesta pitää paikkansa, mutta sillä ei ole mitään tekemistä jälkimmäisen, hieman jo humoristisen ajatuksen kanssa. Mielen ja ruumiin yhteyttä on tietysti havainnoitu kauan ennen Freudia, jo antiikin aikaan. Eikä Freud keksinyt edes piilotajuntaa. Kärjistäen sanottuna: kun Freudin ”keksinnöt” olivat tosia, ne olivat joko entuudestaan tunnettuja tai triviaaleja. Ja se, mikä oli hänen omaansa, oli virheellistä, tai ainakin siinä hän oli heikoimmillaan.

Samassa lehdessä oli myös Lauri Rauhalan lyhyt artikkeli psykoanalyysin tieteellisyydestä. Alan yleisen hahmottomuuden suhteen hän on oikeassa:

Esimerkiksi psykoanalyysi ei voi oman vapaan assosiaatiomenetelmänsä avulla vastata kysymykseen, mitä psykoanalyysi tutkimusalana on, eli millaiseksi olioksi tutkuskohde siinä edellytetään, mitä siinä tavoitellaan, miten perustellaan, että valittu menetelmä on ongelmien kannalta relevantti (niiden perusuonnosta vastaava), miten tulokset

ilmenevät ja miten osoitetaan luotettava näyttö niiden hyödyllisyydestä.

Vaikka psykoanalyysi voi tällä tavoin olla lähes kaikkea, Rauhala silti puolustaa alan sopimista ”tutkimusmuodoksi”. Mikään Rauhalan sinänsä hyväntahtoisessa kirjoituksessa ei kuitenkaan tue asiaa. Itse analyysiprosessista hän toteaa: ”Prosessi etenee dialogina analyytikon ja analysoitavan välillä merkityksillä ja niihin sitoutuneella dynamiikalla operoiden. Vähitellen epärealistiset merkitykset realisoituvat, tyytymättömyys itsen ja vihamielisyys toisia ihmisiä kohtaan lientyvät ja itseohjauksellisuus oman elämän kulkuun vahvistuu.” Se, että psykoanalyysi on tällä tavoin riippuvaista analyytikon subjektiivisista tavoiteista ja hoitoarvioista (esimerkiksi vihamielisyyden vähentäminen), on, kuten todettua, yksisy syy pitää alaa pseudotieteenä.

Psykoanalyysin tehokkuutta vaikkapa vihamielisyyden vähentäjänä on totta kai mahdollista tutkia satunnaistetuin verrokkitutkimuksin. Toistaiseksi tämänkaltaisia riittävän huolellisia tutkimuksia ei kuitenkaan ole juuri tehty. Joissakin alan tutkimuksissa on sen sijaan turvaututtu arveluttavaan tilastokikkailuun, jotta hoidoille olisi saatu vaikuttavuutta (ks. esim. keskustelu *Journal of American Medical Association* -lehdessä 2009, 301(9): 930–933; käsittelin tapoja, joilla psykoanalyysin hoitotehotutkimuksista saataisiin päteviä, kirjassani *Tavataan ensi viikolla*, Terra Cognita 2007).

Toisaalta vaikka psykoanalyysi onnistuisikin vähentämään yksilön vihamielisyyttä, asialla on hyvin vähän tekemistä psykoanalyttisen teorian totuudellisuuden kanssa. Positiivinen hoitotulos ei siis todista teoriaa, vaan tekee siitä vain mahdollisesti toden. Saatu tuloshan voi hyvin perustua syihin, joilla ei ole mitään tekemistä teorian kanssa. Yhtä lailla negatiivinenkin hoitotulos on merkityksetön psykoanalyttisen teorian totuuden kannalta. Voimme esimerkiksi ymmärtää kaiken jostakin vaivasta, mutta se voi silti olla parantumaton. Vastaavasti psykoanalyttinen teoria saattaisi periaatteessa paljastaa vaivan todelliset syyt ilman, että se pystyisi tarjoamaan tehokasta hoitoa. Toisin sanoen minkälaisia käytännöllisiä seikkoja psykoanalyttisen terapian

tehokkuuteen liittyikin, terapeutin ympäristö ei ole sovelias paikka teorian totuuden vahvistamiseksi. Siihen tarvitaan tiedettä.

Kirjoittaja on helsinkiläinen tietokirjailija ja tiedetoimittaja.